

Málnási Ferenc

**Cs. Kovács Katalin: Időringató
Barangolások térben és időben**

(Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2009)

„Erdély határán, a Meszesi kapunál virrad a világ világossága... Hegyek, hegycsúcsok, egész Erdély fölött ragyog fel diadalmasan a vörös napkorong. Az alatt még gomolygó felhőködben települések lélegzete hallatszik fel a végtelen csendben.

Ebben a csendes csodában a napfelkelte a mágikus erő, amely kultúrák, népek sorsa fölött nyit kék végtelenséget, a felséges Idő végtelenségét... Erdély határáról nézek le a földemre, nézem végig birtokomat, a hegyek ölelte parányi szívet, amely ott vergődik nap-nap után a mindennapok egymást váltogató, végtelen ritmusában. Innen egyetlen irányba szeretnék fordulni: délnyugatnak, abba az irányba, amerre a nap fog követni. Ott van az a bölcsőnyi hely, ahol családom anyai ágára rávirradt ennek a földnek a megtartó világossága.” – olvashatjuk Cs. Kovács Katalin olvasmányos, hiteles történelmi adatokkal és a szerző családi életében bekövetkezett eseményekkel társított, „térben és időben” történet barangolásairól szóló dokumentumkötetet.

Történelmet mondtam, mert valóban „két birodalom küzdött Erdélyért. Az ottomán, hogy megtartsa, a Habsburg, hogy megszerezze. Két hatalmas malomkerék közt őrlődő kicsi ország, amelyet a belső feszültségek is emésztettek.”

A Prológusban Bécsbe, az Epilógusban pedig Kelet központjába, Isztambulba, a hajdani Bizánc, a későbbi Konstantinápolyba vezet el bennünket a szerző. S a könyv nagyobb részében, tizenkét utazás során a már megígért „bölcsőnyi hely” bemutatása következik, „az utazás önmagamhoz, mert miközben utazom, kitekintek a világra, s minél inkább látom a valóságot, annál ismeretlenebb lesz, annál rejtélyesebb. De megnyílok önmagamnak, feneketlen források buzognak fel emlékezetemből, s mindegyikből saját arcom pillant vissza rám.”

Bécs. „Bennem Bécsről egy olyan békebeli kép élt, amelyet gyermekkoromban nagyapám elbeszélései alakítottak ki... Budapestről jövet egy fenséges Duna-kép rögződött bennem, meg az itthoni, a Vaskapu vidékének Duna-látványa. Bécs Dunája a város határában folyik, a várost átszelő csatorna alig nagyobb a Kis-Szamosnál, s magas partjával inkább emlékeztet Várad Köröspartjára, mint a Budapesten megszokott fenséges Dunára, amelynek széles partjait nagyszerű hidak ívelik át, hullámai fényeket fürdetnek, s a Vár saját

képét keresve benne a budai sziklákon magasodik föléje... A Neuer Markt tér ötös számú házának helyén állt az Erdélyből száműzött, hatalmától megfosztott utolsó fejedelem, Apafi Mihály háza... A Vastuskó téren egy sarokház bemélyedésében ott az a vastuskó, amelyről Arad jut eszembe... Továbbhaladva: a Pálffy–Pallavicini-palota, mögötte ott kell lennie a református templomnak, ahova a katolikus Bécsben az én református nagyapám minden vasárnap eljárt az istentiszteletekre. Valóban ott van, s ahogy szembesülök vele, szinte látom is a jó öreget, ahogy vasárnaponként énekeskönyvét fogva, ünneplő sötét ruhájában belép Isten hajlékába. Valahol itt kell lennie Széchenyi István szülőházának is. Most azonban nem arra fordulok, hanem a Neue Hofburg felé. A tér hatalmas katonai díszszemlékre alkalmas, van is otthon olyan képeslap, amely megörökít egy ilyen eseményt... Fenségesen áll a Burg, dacol az idővel, a nagyság, a hatalom biztonságát sugározza. Van-e olyan magyar család, amely ne nyögné ennek az épületnek az emlékét? Vajon van-e olyan magyar család, amelytől legalább egy áldozatot ne követelt volna valamelyik császár és király? A császár. Ferenc Józsa. Csak így, hiszen alig volt ház, ahol ne így tisztelték volna, ha esetleg szóba került. Nagyapám is csak úgy leferencjósította. Nem tiszteletlenségből, nem megvetéssel, hanem beletörődéssel... A Burg előtt az emlékekkel együtt visszatért a gyermekkor, a család, az otthon, s rádöbbenem, hogy ide kellett jönnöm, hogy eszembe jusson az, ami otthon elkerüli a figyelmem.

Kolozsvár. Otthonom a Szamos menti dombos, lankás, nagy történelmi viharokat megélt és túlélte vidék, mert családomnak is ez a bölcsőhelye. Különösen szerencsés embernek tartom magam, hogy századok óta folytonosan itt élt a családom. Itt nyílik meg igazán a szívem, feneketlen források buzognak fel emlékezetemből, s ezeknek tükrén önmagam és az itt élők arca villan... Itt születtem, itt nőttem fel, itt váltam azzá, aki vagyok. De igazán csak a Szamos útját követve tudom vállalni önmagam...

Leggyakrabban nagyanyám és nagyapám szülőfaluja felé utaztunk. Az első megálló Válaszút volt, ott is a kastély, amelyben nagyanyám kisgyerek korától felnőtt..., ahova a nyolcvankét éves nagymama vágott, utoljára végig akarta látogatni emlékeinek, életének színtereit, Válaszúton nem akart megállni, „úgy őrizte emlékeiben, mint eltékozolhatatlan kincset, amelyet csak megszépíthet az idő, de soha ki nem törölhet a lélekből. Azt hiszem, nem akart szembesülni a rombolás szellemével, amely életének, életüknek nagy részét szerencsétlenné tette... Ebben a haldoklásra ítélt világban gyújtott reményt ez ember, aki visszaszolgáltató birtokán iskolát álmodott fogyó népének. A kastéllyal szembeni dombon felvirágozott Kallós Zoltán akaratából az az iskola, ahol a szórványba halt családok gyermekei tanulhatnak magyarul. És minden év

nyarán megtelik étellel a portája, hisz ide hívja táncot tanulni, dalolni Erdély minden vidékéről a fiatalokat...”

Kislányként nagyapja térdén ülve utazott ezen a vidéken, de „az öröm kegyetlen kényszerré fajult, amikor sok ezer ingázó kenyérkeresővel vonatra szállva a mindennapi egzisztenciát védelmezve gyűlöltek meg a vidéket. Kenyeret kereső árnyékok léptek fel a vonatokra, s lélektelenül vitették magunkat a muszájjal... Zakatoló vonatkerekek ébresztik a világot... Keresem kenyerem... Keresem kenyerem... Kegyelem. Kegyelem!...” Iskolakezds, mely „nem értelmes szellemi munkát hoz, hanem rabszolgasorsot egy olyan ketrecben, ahol rabszolgatartó és rabszolga egyaránt a nagy cirkusz áldozata... Kukoricaföldek, répaföldek, krumpliföldek végeérhetetlensége nyit könyvet a cseperedő ingyenmunkásoknak, az aranykor rabszolgáinak. Az iskola üres termeket ringat, az őszi pára hidegét nyüzsgő gyermekek kergetik. Felsorakozva indulnak a felügyelők közönyétől kísérve...” Szamosújvár, az örmények metropolisza, az 1672-es, I. Apafi Mihálytól kapott letelepedési engedély, de a 13. századig visszavezethető történelem, Martinuzzi Fráter György, Báthory Zsigmond, Básta, Bocskai István, II. Rákóczy György említése után a grandiózus örmény katolikus székesegyházba léphetünk be, ahol már 1759-ben miséztek. Aztán Gábrus Zakariás szótáríró, tankönyvszerző tanár, Lukácsy Kristóf történész, Szongott Kristóf művelődéstörténész, de Jókai Mór, Teleki Sándor, Petőfi Sándor, George Coşbuc nevével került az erdélyi magyar/román művelődéstörténetbe Armenopolis. Ezen a tájon azonban Rózsa Sándor alakját övezi alázattal teli tisztelet, a szamosújvári rab itt szenvedett ki, és a rabtemetőben nyugszik.

Válaszúttal átellenben Bonchida, a romokban heverő Bánffy-kastély szokta vonzani a látogatót, majd a Váradi Regestrumban, 1205–1235 között feljegyzett Kérőbe érünk a szerzővel, ahol Czako Zsigmond író színdarabjaira hívja fel a figyelmet Cs. Kovács Katalin.

Füzesmikolára már tanárként ment el, itt Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én görög katolikus és ortodox hívők hatalmas serege csodaváró életszemlélettel fordul az Istenanyához, a Lukács, iklódi pap által fatáblára festett csodatevő Mária kép elé... Az 1681-ben festett képet Kopcsa János román nemes vette meg, s ajándékozta a görög katolikus egyháznak.

1291-ből való Szék első írásos említése is, sóbányáit már a rómaiak használták. Tanárként emlékszik a szerző a fekete-piros ruhás lányok, a kék lajbis fiúk színes kavargására az iskolaudvaron, ezek a fekete-piros szoknyák, lékrik, színes hímzésű fekete kendők emlékeztetnek a falu történelmének legtragikusabb napjára: 1717. augusztus 24-én tatárok rohanták le a falut, a templomot kirabolták, úrasztali edényeit elvitték, a lakosság nagy részét megölték, aki

életben maradt, azt elhurcolták... „Gyönyörű, örökre elveszett paraszti világ sejlik fel, egy olyan falu, amelyben a ház földjét sárga poronddal szórják be, küszöbét homokkal sikálják fehérre, a gerendába pedig akácvirágot szúrnak, ezt a gyönyörű szegények virágát, hogy illattal töltse meg a szegénység szagával terhes világot. Ünnepi káposzta rotyogásához a templomba hívó harang szava társul, s tölti meg a lelket egy örökre elsüllyedt falusi életforma ragyogásával.”

Szentbenedek. „Alacsony dombon emelkedik a Kornisok valaha büszke várkastélya, amely ma megalázottan bizonyítja, hogy amit századok viharaiiban átélhetett, és épségben megőrizhetett a huszadik századnak, azt a békésnek kikiáltott idők értékgyűjtő intoleranciája szinte teljesen megsemmisített.”

Széplakhoz is „a gyermekkori élményeknek a frissen fejt tej illata, meleg kenyér íze, érett gyümölcs zamata, téli éjszakák sötétjébe lobogó tűz lángjának fénye” társul, de éles ellentét komorodik fel, amikor a nagymama még egyszer szerette volna végigjárni a falut, el akart búcsúzni a hajdani otthonától, ahonnan feljelentés nyomán menekülni kellett...

Doboka várát már Anonymus említette, a máig vitatott Tétény és Gelu küzdelmét helyezte ide, s Cs. Kovács Katalin Hodor Károly alakját idézi fel, aki Doboka vármegye táblabírája volt, s rengeteg adatot gyűjtött össze a vármegye helységeiről, nevezetes családjairól, s hamvai is itt nyugszanak. Ki emlékszik manapság rá? „Itt borul rám egészen a Szamos menti éjszaka. A lélek éjszakája” – jegyzi meg a szerző.

„Páncélcseh, ahol szíven üt a valóság? Vagy van-e ezen a tájon olyan település, ahol nem az elmúlás fájaldalmát kéne megélni?”

Csákgorbó, az 1336-ból származó településen a Haller grófok kastélya és udvari kápolnája – romokban.

Alparét, amelyet ma Bábolnának hívnak, szép magyar nevét kiszorította a román elnevezés, annak a hegynek a neve, ahol a Budai Nagy Antal és Cardos Iacob vezette parasztlakosok gyülekeztek – ma emlékoszlop árválkodik.

Dés. Szolnok-Doboka vármegye központja. Rózsahegy, Rózsa, Jenő és Cic úrfi tragikus szerelmi története, szász telepések, sókereskedés, majd a tatárjárás, 1848 mérsárlásai, a 15. században épült gótikus temploma Umling Lőrinc faragta virágmintáival... Nagy szülőttei közül Pápai Páriz Ferencet és Medgyes Lajost említi a szerző, de sokat köszönhet Dész és a magyar kultúrtörténet Kádár Józsefnek is, aki hétkötetes *Szolnok-Doboka vármegye monográfiája* mellett a vármegye nevelés és oktatásügyének történetét is megírta. „Sok kedves könyvem között ez a hétkötetes könyv egyike vezetett el önmagamhoz, sarkallt arra, hogy végigjárjam minden zegét-zugát annak a vidéknek, amelyet szülőföldemnek tudok” vallja a szerző, majd a temetőben Daday Loránd sírját keresi fel, s az itt lakó festő, Incze János sajátos szín- és formavilágú festményeiről vall,

„ezeket a színeket, ezeket a darabos épületeket, sejtelmes utcákat, az egy tömbből faragott embereket őrzi az én emlékezetem, mely ott ring a városba döcögő szekér szénaillatában, az útravalónak szánt káposztás meg lekváros lepények ízében, az abroncsos kerék alatt szétmálló kavicsok ropogásában, a ködpárát bearanyozó fény mindenhatóságában.”

Bálványosváralja – az egész tájat uraló vár romjaival –, Tótfalusi Kis Miklós saját nyomtatású Biblia-adománya a református felekezetnek, római katolikus egyháza az Árpád-házi királyok idejéből, Básta hadainak sarcolása, tatár fogság stb. – „olyan, mint egy hatalmas köténybe gyűjtött pihegő élet, amelyre az izzó napfény vigyáz”.

Várkudu – a szláv eredetű név a Szamos mentén természetett kender ószláv szó emlékét őrzi, Soós Ferenc református püspök szülőhelye, 1644-ből származó református temploma, amely mellett iskola is működhetett 1840-ig, s ezt az iskolát támogatta Torma József és leánya, Torma Zsófia.

Apanagyfalu (1305-ben Nogfalw), az Apafiak, Bethlenek, Bánffyok otthona, ahol a Bethlen-kastélyban 1790-ben református, 1850-ben görög katolikus, 1967-ben római katolikus iskola, de állami iskola is működött.

„Iskola. Iskola? Sötét, gázolajjal felkent padlójú tanári szoba olya bútorzattal, amely már a szúnak se kellett, s éhségükben egerek koptatták rajta fogaikat... a gyerekek sohasem tanultak meg becsületesen írni, olvasni vagy számolni, mert az iskolán kívül nem sokat tanultak. Otthon a munka várt rájuk. Tavasszal legtöbbször a kapára akasztották az iskolatáskát, s ahogy végeztek, útjuk a mezőre vitt, a családhoz, ... tavasszal a kapálás, nyáron a tehenet legeltették, vagy gyümölcsöt szedtek, segítettek az aratásban, ősszel betakarították a kukoricát, a répát, dohányt szedtek és fűztek. A legtöbb gyerek az iskolában pihent, megpihent, hiszen már kora hajnalban kitakarították az istállót, segítettek ellátni az állatokat, beszolgáltatták a tejet a csarnokba, megvették a kenyeret, hazavitték, s ezek után futva jöttek az iskolába... Ha tanulni nem is szerettek, de a szép, megható történeteket szívesen olvasták, hallgatták, s ezeket otthon tovább is mesélték kukoricafosztás, dohányfűzés közben. Egyszer azért fakadtam ki az egyik órán, mert senki sem tudta, ki volt Szent István... Egy értelmes tekintetű gyermek szólalt meg: Hát honnan tudnánk, ha senki sem mondja?!... Ekkor döbbsentem rá, hogy mi a hivatásom: mondani, addig mondani, amíg minden kicsi értelem megnyílik a múlt és a jövő felé.”

Cege egész története összekapcsolódik a Wass család történetével... Wass Dániel magántitkára és a család gyermekeinek nevelője, a történész Gheorghe Şincăi, aki itt írta meg a Románok krónikája című művét.

Alsókosály neve összekapcsolódott Bartalis János nevével, a kosályi bukolicák csendes rezignációjú költeményeivel.

Hollómező, a balladahős Pintye Gligor szülőfaluja, akinek olyan az alakja, mint Rózsa Sándoré...

Kapjon a Hallerek kastélyromjaival figyelmeztet az idő múlására, csákány-nyomok, mint Krisztus-sebek a hitetleneknek kiszolgáltatott testen, és melyek jelzik, hogy az épen maradt falrészeket szorgalmasan bontják, s elhordják...

Kackó. Újfalvi Sámuel főbíró, Újfalvi Krisztina költő, Újfalvi Sándor emlékiró és Berde Mária alakja villan fel...

Galgó sokáig volt otthona Bárd Oszkár orvosnak, költőnek...

Aranymező, a hajdani Babafalva, ahol a keresztyén tanokkal összeférhetetlennek vélt ősi hiedelmek máig megőrződtek, s a homályba vesző Babba Mária-kultusz él a település szláv nevében...

Szurduk – Jósika Miklós udvarháza, mezőgazdasági géppark, s az ismeretlen látogatónak „Vissza akarják venni a földet?” kérdést szegzi egy magyarul rosszul beszélő asszony...

Zsibó és a Wesselényiek. Kastélyuk úgy menekült meg, hogy botanikus kertet alakítottak ki, s az épületben növénykutató állomás működik. A család származását kutató szerző saját olvasmányélményeit a kerelőszentpáli csatában foglyul ejtett Balassi-sorokkal párosítja...

Csomafája (1230-ban Chama). „Édesanyám rögtön jön is elem, mintha várt volna... Ragaszkodunk ehhez a parányi településhez. Nyolcszáz évnél több ideje él itt a családunk..., mi köt ide? Ez az otthon, a bölcső. És ez a koporsó is... Kövek állandóságával él bennem kisgyerek korom óta az a hit, hogy őseim kiérdemelték azt a földet, amelyet nemzedékek adtak át egymásnak, s a ragaszkodás erkölcsét is átörökítették az unokákra. A zöldesszürke kövek erezetének kiszámíthatatlan rajzolatából sejlik fel annak a Lobnak a keménysége, aki testvérevel, Tamással együtt III. Béla fegyverhordozójaként került Bizáncba... s a Myriokephalon melletti csatában életüket kockáztatták, s ezért nemességet kaptak... 1230-ban IV. Béla megújítja az adománylevelet: Lobnak és Tamásnak, örökösök utódainak... birtoklásra adta a Doboka megyében levő Wescel, Omburteleke, Füzestelke, Paptelke, Kundurmart, Mohaly birtokokat...”

Retteg. Bazilius István prédikátor talált itt otthonra, Tornyai Máté püspököt itt temették el, s itt volt tanító Ion Pop Reteganul, aki a környék román folklórját gyűjtötte össze.

Nagydebrek érdekes román népviseletét – mellrevaló, gyapjúharisnya, szokmány, az asszonyok, leányok pedig katrincát – ma is szívesen viselik lakói. A falu szülötte Mentovich Ferenc, a materialista filozófus.

Felsőilosva, ahol a román realista regény megteremtője, Liviu Rebreanu született, szobor őrzi emlékét. A közeli Priszlopon gyermekeskedett, s közel

van ide egy másik zarándokhely, Hordó község, amely nevét a faluban született George Coşbuc költőtől kapta.

S végül „Kelet kapujában, Isztambulban..., Európa és Ázsia határán..., a Kr. e. 667-ben alapított Byzantionban..., aztán az óriás termetű görög harcos ellenfele, Botond..., s a Topkapi külső falán Ibrahim müteferikának állított emléktábla, amely a Kolozsvárról messzire sodródott tolmácsról szól, akit Mikes Kelemen is csak török nevén emleget, s nem utolsó sorban a Márvány-tenger partján magasodó Jedikula, magyarul a Héttorony, ahol a szerző gyermekkori kedvenc olvasmányhőseit – Bornemissza Gergelyt, Cecey Évát, Török Bálintot – idézi meg...

Még sokáig idézhetném Cs. Kovács Katalin nagyszerű barangoló könyvének sorait, mert „az utazás csak akkor ér valamit, ha minden út után hosszan elidőzünk a lelkünkbe zárt élmények fölött, s ha csukott szemmel visszaidézzük mindazt, amit láttunk” – s ebben a könyvben olvastunk, teszem hozzá.

„Első nyugati utazásom hivatásommá avatta a szűkebb pátria megismerését, amire nagyszüleim emléke kötelezett. Olvasmányaim jellemeinek példaértéke pedig megerősített abban a hitemben, hogy egyéni küldetésem vállalásával a közösségemnek is használnom kell” – idézzük befejezésül a szerző vallomását.

A munkatárs, a kisebb-nagyobb nemzeti közösségünk nevében is köszönjük Cs. Kovács Katalin tanárnőnek, hogy megosztotta velünk élményeit, mindannyiunk épülésére, lelkünk gazdagodására. Mi is „becsukhatjuk lelkünk emlékező ajtócskáját, hogy tovább élhessenek az emlékek. A valósággal szembeállított emlékek.”